

Sümerbank Fabrikalarının Spor Faaliyetleri: Sümerbanklı Sporcu Olmak

Büşra Bigat Akça*

Giriş

Sporun bireyler üzerinde zihinsel ve disipline edici yönleriyle yalnızca fiziki değil aynı zamanda ruhsal açıdan da sağlıklı ve bilinçli bireyler yetiştirilmesine katkı sağladığı kuşkusuzdur. Cumhuriyet döneminde yürütülen spor politikaları modern sporların ülkede yayılması yoluyla beden ve ruh bakımından sağlıklı, çevik bireyler yetiştirilmesine yönelik olmuştur¹. Bu amaçla sporun ülke çapında yaygın hale gelmesi için zaman zaman bazı unsurlar araç olarak kullanılmıştır. 1930’lu yıllarda kurulan Sümerbank fabrikaları bu noktada önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Sümerbank’ın kurulduğu 1933 yılına kadar spor alanında ülkede pek çok çalışma hayata geçirilmiş, Cumhuriyet’in ilanından önce kurulan Cumhuriyet’in ilanından sonra da kesin örgüt yapısına kavuşan “Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı” (TİCİ) ilk örgütsel yapı olarak dönemin spor faaliyetlerinde etkili organ olmuştur. TİCİ Türkiye’de sporun modernleşmesini ve yaygınlaşmasını sağlamak, içte ve dışta temsil gibi görevler üstlenmiş, bu dönemde okullarda beden eğitimi derslerinin gelişmesi için çalışmalar yapılmış, kulüp sayıları artırılmış, Türkiye olimpiyatlara katılmaya başlamıştır². TİCİ ile Türk spor kulüpleri bir araya getirilirken kulüplere kendi içinde yönetim serbesti sağlanmış, yarı federatif şekilde spor faaliyetleri yürütülmüştür³. Bu

* Dr., Amasya/TÜRKİYE busra.bigat@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-7552-5352>
DOI: 10.37879/978-975-17-6294-8.2025.835

1 Betül Yazar, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş Süreci ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Modern Sporun Kuruluşu”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.21, 2014 Güz, s.307. Yiğit Akın. “Gülbüz ve Yavuz Evlatlar” Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor, İletişim Yayınları, 2.Baskı. İstanbul 2014, s.43-44.

2 Kurthan Fişek, *Spor Yönetimi*, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara 1980, s. 21; Yazar, agm., s.308.

3 Cem Atabeyoğlu, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Spor”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye*

noktada Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomide olduğu gibi spor faaliyetlerinin de önceliğin özel teşebbüslere verildiğini, devlet denetiminin kısmi olarak görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. 1930'lu yılların devletçi politikalarının yavaş yavaş spor alanına da etki etmeye başladığı görülmektedir. Örneğin 1931'de sporun yurt genelinde yaygınlaştırılması amacıyla devletin spor faaliyetlerine yardımcı olmasına karar verilmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi Sekreterliğinden illerin parti heyetlerine birer tamim gönderilmiştir⁴. Söz konusu tamimde belediyelerden, özel idarelerden, mahalli müesseselerden vb. kaynaklardan illerindeki spor kulüplerine toplanma yerleri, idman meydanları, idman odaları, idman levazımı sağlanması için mümkün olan desteğin temin edilmesine aracı olmaları istenmiştir. İllerde bu konuda ortaya çıkacak icraattan, alınacak doğru neticeler ve ileriye yönelik tasarlanan tedbir ve teşebbüsler hakkında bilgi verilmesi rica edilmiştir⁵.

Sporda devlet denetimi 1930'ların ortalarında daha somut olarak görülmeye başlamıştır. 1936 Şubat'ında sekizinci ve son kez toplanan TİCİ kongresinde kurumun adı Türk Spor Kurumu (TSK) olarak değiştirilmiştir. Bu değişikliğe gerekçe olarak TİCİ'nin mevcut yapısıyla sporun yayılmasında yeterince etkili olamadığı gösterilmiş, TSK bundan sonra sporla ilgili tüm faaliyetleri yürütmekle görevlendirilmiştir⁶. TSK Türkiye'de sporun milli ve fenni esaslar dâhilinde yapılması ve yükselmesi için çalışmayı ve Türk sporculuğunu yurt içinde ve yurt dışında temsil etmeyi amaçlamıştır⁷. TSK kurulduktan kısa süre sonra oy birliğiyle verilen bir kararla CHP'ye bağlanmak istenmiş, bu istek parti genel kurulunca kabul edilmiş ve onaylanmıştır. Bu durum, "Türk sporcusu zaten Kemalizm'in öz çocuğu ve onun ayrılmaz bir parçası idi, bu karar hiçbir şey değiştirmiş değildir. Ancak zaten mevcut olan bir bağlılık formalite ve hukuk bakımından tamamlanmıştır." olarak nitelendirilmiştir. Türk sporcusu ve Türk gençliği için önemli olan bu bağlılık kararının, olayın derin manasını ortaya çıkarmak amacıyla belirlenecek bir törenle bütün

Ansiklopedisi, C 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, 1474-1475; Kurthan Fişek, *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985, s.104-105; Rıza Sümer, *Türkiye'de Spor Yönetimi'nin Tarihsel Gelişimi ve Sporda Demokrasi Belgeler/Yorumlar*, Şafak Matbaacılık, Ankara 1990, s.28.

4 Söz konusu iller İstanbul, Uşak, Trabzon, Samsun, Mersin, Kütahya, Konya, Kocaeli, İzmir, Giresun, Eskişehir, Edirne, Diyarbakır, Denizli, Bursa, Bilecik, Bandırma, Balıkesir, Antalya, Ankara, Amasya, Adana olarak kaydedilmiştir.

5 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (BCA), 490.1.0.0/2.6.23., 4.07.1931.

6 Fişek, *age.*, s.117-118.

yurtta ilan ve tebliğ edilmesi uygun görülmüştür. Bu kapsamda tüm il ve ilçe merkezindeki spor, bölge ve kulüp mensuplarının parti ve Halkevlerinde toplanması istenmiştir. Toplanan spor kulüplerine parti başkanları tarafından TSK'nın CHP'ye bağlandığının tebliğ edilmesi uygun görülmüştür. Böylece sporcu gençliğin partinin altı vasfına güven ve sadakatini ortaya çıkaracak bir görev edindiği belirtilmiş, ilanın tüm yurttaki 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nda yapılması kararlaştırılmıştır⁸. Devletin sporda etkinliğini artırdığı TSK döneminde kulüplerin ve sporcuların sayısı artmış, Ankara'da uluslararası ölçülerde bir stadyum ile başka yeni spor sahaları kurulmuş, hakem kursları açılmış, olimpiyatlarda başarılar elde edilmiştir⁹.

Kurthan Fişek tarafından da ifade edildiği gibi TSK dönemi TİCİ döneminin uzantısı olmakla birlikte, sporda devletçi uygulamaların başladığı dönemdir. Fişek özel teşebbüs yıllarında kısmi denetimli ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi TİCİ ile bir çatı altında ortak yönetilen spor kulüplerinin kendi içlerinde kendi yönetimlerine bırakılmasını "rastlantı olamayacak bir paralellik" olarak açıklamıştır. Devamında Fişek, 1929 bunalımı ve ardından gelen devletçi uygulamalar sırasında çeşitli araçlarla sporda devlet denetimine vurgu yapıldığını, TSK döneminin geçici yönetim ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğün döneminin ise sporda devlet yönetimi olarak yorumlanması gerektiğini vurgulamıştır¹⁰.

Gerçekten de 1938 Haziran'ında çıkan Beden Terbiyesi Kanunu Fişek'i doğrular niteliktedir. Oldukça geniş kapsamlı olan kanunun ilk maddesinde sadeleşmiş şekliyle Türk vatandaşının beden ve moral disiplininin ulusal ve inkılapçı amaçlara yönelik olarak gelişimini sağlayan spor faaliyetlerinin düzene sokulması amacıyla doğrudan Başbakanlığa bağlı olarak Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün (BTGM) kurulması kararlaştırılmıştır. 3. Maddeyle BTGM uluslararası spor temaslarında ve faaliyetlerinde etkin merci kılınmıştır. Kanunla gençlere kulüplere girmek, boş zamanlarında beden terbiyesi üzerine çalışmak zorunlu tutulmuş, vatandaşların yaş gruplarına göre hangi sporu ne kadar ve hangi mevsimlerde yapmak mükellefiyetinde olduklarının tespiti de Başbakanlığa bırakılmıştır¹¹.

8 BCA, 490.1.0.0/3.13.16., 22.08.1936.

9 Yazar, agm., s. 310. Erol Evcin, "Atatürk'ün Spora ve Sporculara Bakışı", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 33, S 55, 2014, s. 313.

10 Fişek, *100 Soruda Türkiye*, s.104-105.

11 TBMM Zabıt Ceridesi, 5.Dönem, C 26, 26 Haziran 1938, s.487; *Resmî Gazete*, Beden Terbiyesi Kanunu, Kanun No.3529, 16 Temmuz 1938, S. 3961, s.10300.

BTGM'nin teşkilatlanması kapsamında spor birimlerinin genişlemesi, spor faaliyetlerinin merkezlerde toplanması için çalışılmış, köylerde ve halkevlerinde eksik olan spor alanları ve malzemeleri tamamlanmaya, beden eğitimi hocaları çalıştırılmaya başlanmıştır¹².

Vatandaşlara, sporculara ve kulüplere birçok yaptırımın getirildiği kanunun 21. maddesi ise Sümerbank fabrikalarını da etkileyecek hükümler içermektedir. Söz konusu 21. madde şu şekildedir: “Memur ve işçi sayısı beş yüzden fazla olan müesseseler, fabrikalar, ticaret evleri ve sair kurumlar kendi memur ve işçilerine beden terbiyesi yaptırmak için genel direktörlüğün teklifi ve istişare heyetinin kararı üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından verilecek karara göre jimnastik salonu, spor alanı, yüzme havuzu ve saire gibi tesisleri yapmağa ve uzman beden terbiyesi öğretmeni veya antrenörü tutmağa mecburdurlar”¹³. Böylece diğer kurumlarda olduğu gibi spor faaliyetleri itibariyle bu şartları sağlamayan tüm Sümerbank fabrikalarına da mükellefiyet getirilmiştir. Esasında aşağıda verilecek bilgilerde açıkça görüleceği üzere birçok Sümerbank fabrikasında kanundan önce sportif çalışmalar yürütülmektedir. Kanunla birlikte spor faaliyetleri zayıf olan Sümerbank Fabrikalarında sportif aktiviteler geliştirilecek, spor çalışmaları olan fabrikalarda ise faaliyetler artırılabacaktır¹⁴.

Sümerbank Fabrikalarında Spor Faaliyetleri

Sümerbank fabrikalarında spor faaliyetleri ele alınırken tesisleri; Sümerbank'ın devraldığı fabrikalar, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) kapsamında kurulan fabrikalar ve plan sonrası dönem kurulan Sümerbank Fabrikaları şeklinde ayırmak mümkündür. Tüm Sümerbank fabrikalarında gerçekleşen sportif etkinliklerin bu çalışmada ele alınması sınırlama bakımından mümkün olmadığından devralınan ve BBYSP kapsamında kurulan fabrikalar irdelenecektir.

Sümerbank fabrikalarını diğer fabrikalardan ayıran unsur sportif faaliyetlerin Beden Terbiyesi Kanunu'ndan çok önce başlamış olmasıdır. Bunun önemli sebeplerinden biri BBYSP ile kurulan fabrikalarda Sovyet uzmanlar tarafından hazırlanan planlara uygun olarak spor alanlarının tesis edilmesidir. Öte yandan Osmanlı'dan kalan Sümerbank fabrikaları da kısmi ölçüde bazı

12 “Umumi Müdürlük Teşkilatı”, *Cumhuriyet*, 17 Birinci Teşrin 1939, s. 6; “Halk Yurd Müdafasına Yarayacak Sporlara Teşvik Edilecek”, *Son Posta*, 22 Mart 1940, s.8.

13 *Resmî Gazete*, Beden Terbiyesi Kanunu, s.10301.

14 “Spor Kulüplerimizin Yeni Şekli”, *Cumhuriyet*, 7 Birinci Teşrin 1939, s. 3.

sportif etkinlikler yürütmekle birlikte Sümerbank'a devredildiği 1933'ten itibaren fabrikalarda spora daha fazla önem verilmiştir¹⁵.

Sümerbank fabrikalarında kurulan takımlar Sümerspor, Mekikspor, Kağıtspor, Poplinspor gibi özgün isimlerle kulüpler şeklinde örgütlenmişlerdir. Fabrikalarda futbol, voleybol, basketbol, atletizm, tenis, bisiklet, boks, güreş, kürek, yelken, yüzme, dağcılık, atıcılık gibi birçok branşta sportif etkinlikler yürütülmüştür. Modern spor sahaları ve spor araç ve gereçlerine sahip olan Sümersporlarda spor faaliyetlerinden kadın erkek tüm çalışanlar yararlanmıştır. İşçiler kendilerine ve yeteneklerine uygun spor dallarını seçerek, bulundukları Sümerspor'a özel formalar giymişler ve yapmakta oldukları sporların terim ve kavramları ile bu sporların kurallarını öğrenmişlerdir¹⁶.

Sümerbank fabrikalarında spor faaliyetleri önceden başlamışsa da 1938'de Beden Terbiyesi Kanunu ile çalışmaların daha da artırdığını ifade etmekte fayda vardır. Öyle ki mükellefiyet kapsamında spor faaliyetleri kısıtlı olan Sümerbank Fabrikalarında (Ereğli Bez Fabrikası, Karabük Demir Çelik, İzmit Kâğıt Fabrikası) açık ve kapalı spor salonları, yüzme havuzu, poligonlar vb yapılarak tesislerdeki spor alanları genişletilmiş, faaliyet gösterilen spor dalları da çeşitlilik kazanmıştır¹⁷. Sümerbank fabrikaları 1938'den itibaren Beden Terbiyesi mükellefiyeti kapsamında diğer kurumların takımları ile müsabakalara katılmışlardır.

Sümerbanklarda spor faaliyetleri uzun yıllar devam etmiş, 1948'den itibaren Sümerbank Genel Merkezi'nce Sümerbank Kupası maçları organize edilmiştir. 1949 yılında Sümerbanklarda yapılacak olan spor faaliyetlerinin programını yapmak üzere bir heyet çalışmaya başlamıştır. Heyet, futbol, boks, güreş ve atletizm müsabakaları için gruplar oluşturmuş, maç takvimleri hazırlamış, böylece fabrikaların birbirleriyle karşılaşması yoluyla sportif aktiviteler artırılmıştır¹⁸. Bunlardan başka Sümerspor kulüpleri kendi içlerinde kongreler düzenlemişler, kongrelerde başkan, yönetim kurulu, menajer, sekreter, sayman vb. üyelerin belirlenmesinin yanında mevcut

15 Bir sonraki başlıkta ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

16 "Nazilli Fabrikası Müstemilatı ile Beraber Yeni Bir Şehir Halini Aldı", *Son Posta*, 19 Şubat 1938, s.5; Nadir Nadi, "Merinos Fabrikasının Endüstri Bakımından Kıymet ve Ehemmiyeti", *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1938, s.8.

17 Selim Cavid, "Kayseri Bez ve Dokuma Fabrikası", *İktisadi Yürüyüş*, S. 61-62, 4 Temmuz 1942, s.29.

18 "Sümerbank'ta Spor Faaliyetleri", *Ulus*, 28 Mart 1949, s.6; Orhan Becerik, "Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası", *Aydın*, 1 Aralık 1945, s.1.

şubelerin geliştirilmesi ve yeni şubeler açılması üzerine de çalışmalar yürütülmüştür¹⁹. Tüm bu çalışmalarla fabrikalarda oluşan spor bilincinin daha iyi anlaşılabilmesi için Sümerbanklarda yapılan spor faaliyetlerine ayrıntılı olarak ele almak faydalı olacaktır.

Sümerbank'ın Devraldığı Fabrikalarda Spor Faaliyetleri

Osmanlı'dan kalan ve kuruluşuyla birlikte Sümerbank'a devrolan dört müessesede de sportif faaliyetler görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi fabrikalarda Sümerbank'tan önce de bazı sportif faaliyetlere rastlanmışsa da tesislerdeki sportif aktivitelerin canlanması ve artması Sümerbank'a geçişle birlikte olmuştur.

Cumhuriyet Döneminde yeniden üretime geçen Bakırköy Bez Fabrikası 1933'te Sümerbank'a devredilince tesisin genişletilmesine karar verilmiştir. 13 Ağustos 1934'te fabrikaya çocuk yurdu, banyo gibi birtakım sosyal alanlar eklenmiş ve spor faaliyetleri de artmıştır²⁰. 1930'lu yılların başında işçilerden oluşan futbol takımı mevcut olan fabrikada sonraki yıllarda yüzme, kürek, atletizm ve güreş alanlarında da faaliyetler görülmüştür. 1935 yılında İstanbul Bölgesi Futbol Heyeti Başkanlığı'nca genç ve yetenekli sporcu yetiştirmek amacıyla açılan kursa Rahmi, Cemal, Kamil ve Cemil isminde dört futbolcu gönderen takım, 1936'da başlayan İstanbul Futbol Şampiyonası'nda üçüncü kümede mücadele etmiştir²¹.

Tüm Sümersporlarda olduğu gibi Bakırköy Sümerspor da ulusal bayramlara fabrika adına katılmıştır. Bakırköy Sümerspor yüzme takımı İstanbul'da yapılan birçok yüzme müsabakasında önemli başarılar elde etmiş, örneğin 1937'de Beşiktaş stadyumunda yüzme havuzu açılırken düzenlenen yarışlarda Sümerspor'dan Sulhi sırtüstü büyüklerde dördüncü olmuştur²². Fabrikada spor alanları genişleyince buralar fabrika dışı kullanıma da açılmış, örneğin Kasımpaşa Güreş Birinci Takımı ile Barutgücü Güreş Birinci Takımı maç

19 Sümerbank Hereke Sümer Spor Kulübü Kongresini Yaptı", *Akşam*, 19 Mayıs 1952, s.5; "Sümerspor Kongresi", *Haber*, 11 Nisan 1935, s.3.

20 Zafer Toprak, *Sümerbank Holding AŞ.*, Creative Yayıncılık, İstanbul 1988, s.21; "Bakırköy Bez Fabrikasının Yeni Daireleri Dün Açıldı", *Akşam*, 14 Ağustos 1934, s.1-2; A. Fuat, "Sanayileşme Yolunda Yeni Bir Adım", *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1934, s.1-5.

21 "Bir Futbol Kursu Açılıyor", *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1935, s.8; "İstanbul Futbol Şampiyonası", *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1936, s.7.

22 "Yüzme Yarışları Bitti", *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1937, s.6; "Yüzme Havuzu Dün Açıldı", *Kurun*, 3 Birinci Teşrin 1937, s.9.

yapmak için Bakırköy Bez Fabrikası spor salonuna gelmişti²³. Bu durum Sümerbank kulüplerinin kentin spor sahası ihtiyacını karşılamış olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda 1938'de fabrikanın spor sahalarının genişletilmesi ve spor faaliyetlerine daha çok önem verilmesi için çalışmalar artmıştır²⁴.

Bakırköy Sümerspor'un başarılı olduğu bir diğer spor dalı teknedir. 1938'de Moda'da karşılıklı iki sahili dolduran kalabalık önünde gerçekleşen ve Celal Bayar'ın da katıldığı Büyük Deniz Bayramı yarışlarında, Sümersporlu Feyyaz 18 kişinin katıldığı amatörler tekne yarışında birincilik kazanmış Bayar'ın ellerinden ödülünü almıştır²⁵. Bakırköy Bez Fabrikası atletizmde de varlık göstermiş, 1944 yazında Beden Terbiyesi Mükelleflerine tabi takımlar arasında yapılan atletizm yarışlarında 280 atlet içinden Bakırköy Sümerspor kadınlar da beş sayı ile üçüncü, erkeklerde ise on dört sayı ile dördüncü olmuştur²⁶. Yine aynı kapsamda yapılan atletizm yarışlarında Bakırköy Sümerspor'dan Samet yüksek atlamada ikinci, Osman, 10.000 metre büyüklerde birinci, Fahrettin de ciritte birinci olmuşlardır²⁷.

1950'de fabrikada emektar işçiler şerefine düzenlenen törende güreş ve kayık müsabakaları yapılmış olması kulübün spor faaliyetlerinin artarak devam ettiğini göstermektedir²⁸. Ağustos 1950'de Paşabahçe ve Beykoz arasında yapılan oldukça hareketli geçen kademeli kürek yarışlarına hem kadın hem de erkek sporcularla katılan Sümerspor takımları farklı kategorilerde üçüncülük ve ikincilikler elde etmişlerdir²⁹. 1955 yılı Temmuz ayında Denizcilik Bayramı kapsamında yapılan müsabakalara da katılan Bakırköy Bez kürek takımı, iki çifte de ve sekiz tekte üçüncülük elde etmiştir³⁰. Yine Beykoz Tabakhane arasında yapılan kürek yarışlarında Sümerspor kürek takımı acemiler grubunda tek çiftte Haydar Karaka ile birinci, sekiz tekte ikinci, gençler grubunda ise tek çiftte ve iki çiftte kategorilerinde ikinci,

23 “Bakırköy’ünde Yapılan Futbol ve Güreş Müsabakaları”, *Cumhuriyet*, 21 Mart 1938, s.8.

24 “Bakırköy Bez Fabrikasının Faaliyeti İnkışaf Ediyor”, *Son Posta*, 17 Mart 1938, s.13.

25 “Moda Deniz Bayramı”, *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1938, s.6.

26 “Dün Yapılan Müsabakalar”, *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1944, s.1-3; “Mükellefler Atletizm Bayramı”, *Tanin*, 3 Temmuz 1944, s.3.

27 “İstanbul Atletizm Birincilikleri Başladı”, *Son Posta*, 23 Temmuz 1944, s.4.

28 “Bakırköy Bez Fabrikasında Emektar İşçiler Şerefine Dün Bir Tören Yapıldı”, *Son Posta*, 9 Mayıs 1950, s.2.

29 “Dün Kürek Yarışları Yapıldı”, *Son Posta*, 21 Ağustos 1950, s.1-3. “Dün Yapılan Kürek Yarışları”, *Yeni İstanbul*, 21 Ağustos 1950, s.2.

30 “Denizcilik Bayramı Modada Kutlandı”, *Akşam*, 6 Temmuz 1955, s.8.

sekiz tekte de birinci olmuştur³¹. Tüm bu bilgilerden hareketle Bakırköy Bez Fabrikası'nda sporun hatırı sayılır düzeyde yere sahip olduğu özellikle kürekte önemli başarılar elde edildiği söylenebilir.

Sümerbank'da devrolan Hereke Fabrikası'nda spor faaliyetleri 1917'de Hereke İdman Yurdu adıyla kurulan futbol takımıyla başlamıştı³². 1925'te memur ve işçiler tarafından yeniden örgütlenen fabrika spor kulübü, sarı kırmızı renklere sahipti³³. 1932'de muntazam bir bandosu olan kulüpte, fabrika okulundan bir salon spor için ayrılmış ancak 1931'de çıkan yangın ve askerlik gibi sebeplerle spor faaliyetleri duraklamıştı³⁴. Hereke, 1933'te Sümerbank'a devrolunca tesisin üretim kapasitesinin artırılması ve makinelerin modernleşmesinin yanında temel ihtiyaçların karşılanması ve sosyal faaliyetlerin gelişmesi için de çalışmalar yapılmıştır. Bu amaçla fabrikada sağlık teşkilatı, istihlak kooperatifi kurulmuş, spor teşkilatı daha kapsamlı hale getirilmiştir³⁵.

1934 yılında fabrika spor kulübünde on altı kişilik bir bando, futbol, voleybol, yüzme, güreş ve atletizm şubelerinin mevcut olması fabrika kulübünün kısa sürede sporda ilerlediğini göstermektedir³⁶. Aynı yıl Hereke futbol takımı fabrikaya alınan yeni oyuncularla güçlendirilmiş, şampiyonluk için çalışmalarını yoğunlaştırmıştır³⁷. Hereke futbol takımı önemli oyuncular yetişmesine katkıda bulunmuş, örneğin futbola bu kulüpte başlayan Özkan Düzel buradan sonra Fenerbahçe'ye transfer olmuştur³⁸. Fabrikanın güreş takımı İstanbul, Adapazarı, Karamürsel, Gebze gibi civardaki güreşçileri davet ederek her yıl düzenli olarak pehlivan güreşleri tertip etmiş, bu etkinliklere

31 "Dünkü Kürek Yarışları", *Akşam*, 12 Eylül 1955, s.8.

32 Ayrıntılı bilgi için bkz; <https://herekeli.com/hereke/hereke-spor-tarihi/hereke-futbol-tarihi/> Son Erişim Tarihi :03.02.2024

33 "Hereke Fabrikası", *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1934, s.5.

34 "Hereke Fabrikası Oradaki Vatandaşlara Hizmet Ediyor", *Milliyet*, 30 Nisan 1932, s.2. 1931 yılında Hereke'de 170.000 lira hasara sebep olan bir yangın çıkmıştır. "Hereke Yangını", *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1931, s.1.

35 "Hereke Fabrikası," Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, I, Ankara 1961, s.30. "Devlet Sanai ve Milli Sanayi Yardım: Sümerbank", *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Birinci Teşrin 1949, s.48-49.

36 "Hereke Fabrikası", *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1934, s.5.

37 "Kocaeli Lig Maçları", *Akşam*, 14 Haziran 1934, s.6.

38 <https://herekeli.com/hereke/hereke-spor-tarihi/hereke-futbol-tarihi/> Son Erişim Tarihi: 03.02.2024

Türkiye Başpehlivanları da katılmıştır³⁹. Fabrika güreşçilerinden Tekirdağlı Hüseyin on sekiz defa Kırkpınar Başpehlivanı olmayı başarmıştır⁴⁰. Bu çalışmalar sonucu Hereke Sümerspor, Kocaeli'nin en iyi takımlarından biri olmuş, devamlı antrenmanlar, gece sporları, su topu ve pinpong oyunları ile spor faaliyetleri aktif şekilde sürmüştür. 1940'lı yıllarda fabrikada tenis de oynanmaya başlanmış, çalışanlar arasında öğle aralarında ve hafta sonu yapılan voleybol maçları kentte voleybola olan ilgiyi artırmıştır⁴¹.

Hereke Sümerspor'da en önemli spor dalları ise kürek ve yelken olmuştur. 1925 yılında Hereke Su Sporları daha sonraki yıllarda Hereke Sümerspor olarak adlandırılan kürek takımı katıldığı il içi ve il dışı turnuvalarda elde ettiği başarılarla adından söz ettirmiştir⁴². 1940'da kulüpte üç şarpi teknesi, üç farklı model filika ile kürek eğitimi yapmak amaçlı bir safteri mevcuttur⁴³. 1941 yılında Denizcilik ve Kabotaj Bayramı kapsamında Moda'da yapılan kürek ve yelken yarışlarına katılan Herekeli Cemal tek erkeklerde, Herekeli Ali iki çifte erkeklerde üçüncü olmuşlardır⁴⁴. Herekeli Ali 1941'de ve Herekeli Cemal 1942'de İzmit Bölge Şampiyonu olmayı başarmıştır⁴⁵. Aynı yıl İzmit'te yapılan yelken müsabakalarında da Hereke Sümerspor takımı sekiz takım arasında üçüncü olarak yarışı tamamlamıştır⁴⁶. Kürekteki başarılarıyla kısa sürede dikkat çeken Hereke Sümerspor 1942 yılında Galatasaray tarafından yapılan kürek yarışlarında tek erkekler kategorisinde ikinci olmuştur⁴⁷. 1944'de yine Galatasaray kürek yarışlarına İstanbul dışından davet edilen tek takım olarak katılan takım, bir çifte, iki çifte ve dört çifte sınıflarında ikinciliği elde etmiştir⁴⁸.

39 "Hereke'de", *Haber*, 17 Temmuz 1934, s.8; "Hereke Fabrikası Sümer Spor Kulübü Menfaatine Büyük Pehlivan Güreşleri", *Son Posta*, 12 Temmuz 1939, s.16.

40 <https://herekeli.com/hereke/hereke-spor-tarihi/hereke-gures-tarihi/> Son Erişim Tarihi: 03.02.2024

41 "Hereke'de Spor Faaliyeti", *Haber*, 2 Nisan 1934, s.7; "Hereke'de Spor", *Akşam*, 3 Temmuz 1937, s.6; "Bir Fabrika Şehrimiz Hendek", *Son Posta*, 17 Ağustos 1940, s.6. <https://herekeli.com/hereke/hereke-spor-tarihi/hereke-voleybol-tarihi/> Son Erişim Tarihi: 04.02.2024

42 <https://herekeli.com/hereke/hereke-spor-tarihi/hereke-kurek-tarihi-1-bolum/> Son Erişim Tarihi: 04.02.2024

43 "Bir Fabrika Şehrimiz Hendek", *Son Posta*, 17 Ağustos 1940, s.6.

44 "Dün Deniz Yarışları Çok Heyecanlı Oldu", *Haber*, 2 Temmuz 1941, s.5; "Dünkü Kürek ve Yelken Yarışları", *Son Posta*, 2 Temmuz 1941, s.6.

45 <https://herekeli.com/hereke/hereke-spor-tarihi/hereke-kurek-tarihi-1-bolum/> Son Erişim Tarihi: 04.02.2024

46 "İzmit Halkı Nihayet Denize Kavuşuyor", *Yeni Sabah*, 19 Ağustos 1941, s.2.

47 "Galatasaraylıların Kürek Müsabakaları", *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1942, s.3.

48 "Galatasaray Kulübünün Kürek Yarışları", *Tanin*, 31 Temmuz 1944, s.4

Kürek ve yelkende yıllar içinde başarılarını katlayan Hereke Sümerspor, 1943 yılında en yakın rakibi İzmit Kağıtspor ile hareketli geçen kürek yarışlarında üçüncü, aynı gün yapılan yelken yarışlarında ise birinci olmuştur⁴⁹. Hereke Sümerspor su sporlarında elde ettiği başarıları her geçen yıl artırmış, 1947'de İstanbul'da düzenlenen Marmara Şampiyonasında birinci, 1948 Marmara şampiyonasında ise ikinci olmuştur. 1950'li yıllarda altın çağını yaşayan takım 1952'de Türk Kürek Şampiyonu olmuştur. Takım şampiyonluklarına ek olarak Sümerspor kürekçileri şahsi olarak da şampiyonluklar kazanmış, İbrahim Tınaz, Mehmet Ali Cengiz, Ertuğrul Ateş gibi kürek duayenleri Hereke'den çıkmıştır. 1955'te Hereke'den Aydın Teoman Akdeniz Olimpiyatları elemelerinde ikinci olmuştur⁵⁰. Hereke Sümerspor Kulübü faaliyetlerine uzun yıllar devam etmiş, 1990'lı yıllara kadar hem kadın hem erkeklerde farklı kategorilerde kazandıkları Karadeniz, Marmara ve Türkiye Birincilikleri ile Türk kürek tarihinde önemli bir yer edinmiştir⁵¹.

1933'te Sümerbank'a geçen bir diğer fabrika Beykoz Deri Fabrikası da işçilerine spor yaptırmaya imkânı sunmuştur. Fabrika futbol takımı Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray, Vefa gibi İstanbul takımlarıyla futbol karşılaşmaları yapmıştır. Fabrikada ayrıca voleybol, basketbol ve kürek takımları da mevcuttur⁵².

Sümerbank'a geçen bir diğer fabrika Feshane Fabrikası futbol faaliyetlerinde öne çıkmış, İstanbul ve Sümerbank takımlarıyla yapılan maçlara katılmıştır. Hem kadın hem erkek Feshane sporcuları, Atletizm Federasyonu tarafından yapılan kır koşularına da katılmış ve önemli dereceler elde etmişlerdir⁵³. Sonuç olarak bazı fabrikalarda daha kapsamlı olmakla birlikte Sümerbank'a geçen fabrikaların hepsinde spora yer verildiği görülmektedir.

49 “İzmit'te Yapılan Kürek Yarışları Güzel Oldu”, *Ulus*, 7 Temmuz 1945, s.3.

50 “Hereke Sümer Spor Kulübü Kongresini Yaptı”, *Akşam*, 19 Mayıs 1952, s.5; bk. <https://herekeli.com/hereke/hereke-spor-tarihi/hereke-kurek-tarihi-1-bolum/> Son Erişim Tarihi: 04.02.2024

51 Ayrıntılı bilgi için bkz; <https://herekeli.com/hereke/hereke-spor-tarihi/hereke-kurek-tarihi-2-bolum/> Son Erişim Tarihi: 04.02.2024; Ek 1. Herekeli Kürekçiler.

52 Onur Yerlitaş, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sümerbank Beykoz Deri Kundura Fabrikası, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013*, s.80-88; “Lik Maçları”, *Akşam*, 12 Şubat 1945, s.3.

53 “Mohaç Kır Koşusu”, *Cumhuriyet*, 13 Aralık 1943, s.3; “Gençlik Kulüpleri Kır Koşusu”, *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1945, s. 3.

2.2. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Fabrikalarında Sporun Gelişmesi için Yapılan Çalışmalar

BBYSP dahilinde kurulan Sümerbank fabrikaları çoğunlukla kombina şeklinde kurulmuş, kombinalar işçiler için lojman, hastane, hijyenik alanlar, marketler gibi temel ihtiyaçlarla sosyo-kültürel amaçlı eğitim, kütüphane, ibadet yeri gibi pek çok birimi içinde barındırmıştır. Fabrikalarda ayrıca, konser, tiyatro, sinema gösterimleri, partiler, balolar gibi sosyal etkinliklere geniş oranda yer verilmiştir. Fabrikalarda yapılan en kapsamlı aktivite olarak ise spor faaliyetleri başı çekmiştir⁵⁴.

BBYSP’le kurulması kararlaştırılan fabrikalar 1932’de Sovyet uzmanlar tarafından hazırlanan planlara uygun olarak spor sahaları ile birlikte inşa edilmiştir. Bu sayede çalışanların beden terbiyesini geliştirmeye yönelik çalışmalara tesisler açılmadan başlanmıştır. Sümerbank’ın ilk dokuma fabrikası Kayseri Bez Fabrikası’nın yapımı sürerken işçilerin makine bilgisi, yurt kültürü dersleri ile spor dersleri öğrenmeleri de huzur ve rahatlarının sağlanması açısından uygun görülmüştür. Fabrika doktorlarının işçileri haftada iki kez muayeneden geçirmelerine karar verilmiş, fabrika yönetimi işçilerin banyo, duş, spor, gibi ihtiyaçlarını üstlenmiştir. Açılış tarihi yaklaşırken tesis-te spora verilen önem herkesin dikkatini çekmiş, dönem gazetelerinde “Spor şimdiden almış, yürümüşür” ifadesi kullanılmıştır⁵⁵. 16 Eylül 1935’te açılan Kayseri Bez Fabrikası’nda futbol, tenis, boks, eskrim, atletizm sahaları, jimnastik meydanı, atlı sporlar için engelli koşu alanları bitmiş durumdadır. O dönemde ancak Almanya, Rusya gibi devletlerin fabrikalarında görülen bu imkânlar sayesinde fabrika gençleri modern sporları rahatlıkla yapmaya başlamışlardır. Bu durum Kayseri halkının birçok farklı sporla tanışacağını ve spor faaliyetlerinin canlanacağını göstermiştir⁵⁶. Kayseri Sümerspor açılış töreninde tenisten yüzmeye, bokstan güreşe, futboldan atlı spora kadar oldukça geniş çapta spor müsabakası yapılmış, gece yarısına kadar süren töreni halk büyük bir coşkuyla izlemiştir⁵⁷.

54 Hulusi Doğan, *Sanayinin Musikisinden Bilginin Türküsüne*, Detay Yayıncılık, Ankara 2007, s.133; Serkan Tuna, *Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)*, Derlem Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 222.

55 Sahir Özel “Kayseri Dokuma Fabrikası Bir Teknik Harikasıdır”, *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1935, s.6.

56 Abidin Daver, “Kayseri Bez Fabrikası Yüksek Bir Medeniyet Abidesidir”, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1935, s.7; “Erciyas’ın Gölgesinde”, *Ulus*, 18 Eylül 1935, s. 5.

57 “Kayseri Bez Fabrikası Büyük Bir Törenle Açıldı”, *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1936, s.8.

Sporun birçok dalında faaliyet gösterecek bir diğer fabrika olan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası da tenis kortu, ızgaralı futbol sahası, voleybol sahası, golf sahası, koşu alanları ve sağlıkçılarıyla geniş ve zengin bir teşekkül şeklinde kurulmuştur⁵⁸. Kadın erkek tüm fabrika mensubunun hizmetine sunulan bu imkanlarla fabrika müdürü Fazlı Turga'nın önderliğinde kurumun açılışından önce hemen her şubede faaliyetler başlamış, 9 Ekim 1937'de yapılan açılış töreninde birçok sporcu kolu gösteriler yapmıştır⁵⁹.

İnşa aşamasında spor tesislerine kavuşan bir diğer fabrika olan Bursa Merinos Fabrikası kurulurken “Bilgili işçi” yetiştirilmesi kapsamında bir okul açılmış ve burada işçilerin ilmi ve uygulamalı dersleri alması uygun görülmüştür. Bu noktada sportif faaliyetlerin de önemi göz önünde bulundurulmuş, fabrika bünyesinde kurulan Merinos Spor Birliği kadın ve erkek işçilerin beden terbiyelerini üstlenmiştir⁶⁰. Bursa Merinos Fabrikası inşa çalışmaları devam ederken fabrikanın yanındaki arazi futbol sahası olarak kullanılmaya başlanmıştır⁶¹.

Sümerbank'ın İş Bankası ve Ziraat Bankası ortaklığıyla kurduğu Malatya Mensucat Fabrikası da inşaat aşamasındayken tenis kortu, voleybol sahası ve yüzme havuzu tamamlanan ve ilk çalışmalara resmi açılıştan önce başlanan fabrikalardandır⁶². Adı Malatya Mekikspor olarak belirlenen kulüp sayesinde sportif anlamda ölü durumda olan Malatya'da geniş yelpazede pek çok sporun yapılacağına sportif aktivitelerin canlanacağına olan umut artmıştır⁶³.

BBYSP ile kurulan Sümerbank fabrikaları çoğunlukla spor tesisleri tamamlanmış olarak faaliyete başladığı gibi bazı fabrikalarda spor alanları zaman içinde gelişme göstermiş veya genişlemiştir. 4 Nisan 1937'de açılan Ereğli Bez Fabrikası'nın bahçesine ilerleyen aylarda tenis kortu yapılmaya

58 Günver Güneş, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm Bir Kasaba ve Bir Fabrika: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi*, 12-16 Kasım 2007 Ankara, *Bildiriler*, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, C 1, Ankara 2010, s.965; “Nazilli Fabrikası’nda Spora Verilen Ehemmiyet”, *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1937, s.2.

59 “Nazilli Fabrikası Müştemilatı ile Beraber Yeni Bir Şehir Halini Aldı”, *Son Posta*, 19 Şubat 1938, s.5.

60 Nadir Nadi, “Merinos Fabrikasının Endüstri Bakımından Kıymet ve Ehemmiyeti”, *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1938, s.8.

61 07.02.2024’te Bülent Adısönmez (d.1952) ile Yapılan Görüşme.

62 “Malatya Bez Fabrikası”, *Yeni Sabah*, 11 Mart 1939, s.4.

63 “Malatya Caddeleri Çok Bakımsız”, *Son Posta*, 5 Temmuz 1939, s.10.

başlanmış, spor çalışmaları için başka sahalar yapılacağı müjdelenmiştir⁶⁴. 1938'de fabrika bahçesindeki futbol sahasında maçlar haftalık yapılmaya başlanmış, farklı spor müsabakaları da düzenlenerek işçilerin tatil günlerini eğlenceli ve faydalı geçirmelerine olanak sağlanmıştır⁶⁵.

Karabük Bez Fabrikası da spor faaliyetleri zaman içinde gelişen Sümerbank fabrikalarındandır. Esasen hazırlık çalışmaları ve İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri nedeniyle fabrikanın birçok birimi sonradan eklenmiş, 6 Haziran 1939'da kuvvet santralı faaliyete geçen fabrikanın tam randımanlı çalışması 1941 yılını bulmuştur⁶⁶. 1945'te beş bine yakın çalışana sahip olan fabrikada zaman içinde açık ve kapalı spor salonları, yüzme havuzu yapılmıştır. Karabük Fabrikası bölgenin spor hareketleri ve sosyal ihtiyaçlarında kayda değer bir yer edinmiştir⁶⁷.

Gemlik Bez Fabrikası'nda da kurulduktan sonra gençlik kulübü oluşturulmuş ve spor alanında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır⁶⁸. 1940'ta voleybol sahası tenis kortu olan fabrikada ayrıca deniz, futbol ve dağcılık branşlarında çalışmalara da yapılmıştır⁶⁹.

İzmit Kâğıt Fabrikası spor kulübü de çalışanlarına modern şartlarda ve geniş oranda spor yaptırabilme imkânı sunmuştur. Kulüp özellikle başlarda futbolda faaliyet göstermiş zamanla diğer sporlar da gelişmiştir⁷⁰. Fabrika tarafından Beden Terbiyesi Kanunu uyarınca kurulması zorunlu tesisler için merkeze verilen cevapta tesis içinde yeni bir futbol ve atletizm sahası, tenis kortu, dört açık basket ve voleybol sahalarının kurulduğu belirtilmiştir. Ayrıca kapalı yüzme havuzu, kapalı jimnastik salonu ve kapalı atış poligonu için yer ayrıldığı ve tahsisat sağlandığı takdirde yapımına derhal başlanabileceği bildirilmiştir⁷¹.

64 “Fabrika Ereğli'ye Yeni Bir Manzara ve Yeni Bir Hayat Getirdi”, *Kurun*, 7 İkinci Teşrin 1937, s.5; “Ereğli Bez Fabrikası Şehirde Hayat ve Hareket Doğurdu”, *Ulus*, 5 İkinci Teşrin 1937, s.9.

65 “Ereğli Bez Fabrikası Çok İyi Çalışıyor”, *Akşam*, 7 Ocak 1938, s.6.

66 “Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hakkında Bir Etüt”, *İktisadi Yürüyüş*, C 11, S. 245, 25 Mart 1950, s. 9.

67 Karabük Fabrikaları, s.18; Aslan Tufan “Karabük Fabrikası”, *İktisadi Yürüyüş*, C 6, S. 126, 16 Mart 1945, s.6.

68 “Gemlik Sun-i İpek Fabrikası Mesaisine Devam Ediyor”, *Son Posta*, 23 Şubat 1939, s.5.

69 “Gemlik Sun-i İpek Fabrikası”, *Son Posta*, 9 İkinci Teşrin 1943, s.6; Selim Cavid, “Gemlik Sungi İpek Fabrikası”, *İktisadi Yürüyüş*, S. 122, 15 Mayıs 1940, s.4.

70 “Genel Direktörümüzün Tetkik Seyahati”, *Beden Terbiyesi ve Spor*, S.8, Ankara 1939, s. 2-3.

71 F. Yavuz Ulugün, *Kocaeli Spor Tarihinden Damlalar*, İzmit Rotary Kulübü No. 37, İzmit 2024, s.116.

Görüldüğü gibi fabrikaların birçoğunda spor alanlarına özel yerler ayrılmış, sporun gelişmesi için özel çalışmalar yapılmıştır. Spor sahaları tamamlanan Sümersporlar'da futbol, voleybol, basketbol, tenis, atlet, güreş, boks gibi birçok farklı spor dalında takımlar oluşturulmasıyla, fabrikaların kurulduğu bölgelerde halk 1930'lu yıllar için erken kabul edilen pek çok spor dalıyla tanışma imkânı bulmuştur. Sümerbank fabrikalarının açılış töreninde fabrika kulüplerinin formlarıyla yer alması spor alanında tesislerden önce dahi bir kimlik oluşturulduğunu göstermektedir⁷². Bununla birlikte bazı BBYSP ile kurulan bazı Sümerbank Fabrikaları spor faaliyetlerinde daha aktif olmuş ve başarılarıyla Türk Sporunda önemli yer edinmiştir. Bu noktada Sümerbank'ın spor politikalarını fabrika kulüplerinin gerçekleştirmiş oldukları çalışmalar üzerinden değerlendirmek gerekmektedir.

2.2.1. BBYSP Kapsamında Kurulan Sümerbank Fabrikalarında Spor Faaliyetleri

BBYSP kapsamında ele alınacak fabrikalardan biri olan Kayseri Sümerspor, futbol, tenis, boks, eskrim, atletizm, voleybol gibi sporun birçok dalında varlık göstermiştir. Birçok Sümerbank fabrikasında olduğu gibi Kayseri Sümerspor da ilk zamanlar futbolda etkin olmuş, takım mahalli maçlardaki başarılarıyla kısa sürede Kayseri'nin önemli takımları arasında yerini almıştır. İl dışı takımlarla da karşılaşan Kayseri Sümerspor 1939'da Türkiye İkincisi Samsun İdman Yurdu'yla kendi sahasında yaptığı maçta 3-3 berabere kalarak futbolda güçlü bir rakip olduğunu ispatlamıştır⁷³.

BBYSP ile kurulan Sümerspor kulüplerinin dönemin çok ötesinde imkanlara sahip olduklarından bahsedilmişti. Takımlar modern sahalarına güçlü rakiplerini maç yapmak üzere davet ediyor, bu durum fabrika spor kulüplerinin ününü artırıyordu. Bu kapsamda Kayseri Sümerspor Samsun dışında iki maç yapmak amacıyla Ankara Galatasaray takımını Kayseri'ye davet etmiş ve maç yapmıştır⁷⁴. Bu şekilde fabrika kulüplerinin ülke genelinde tanınmaya başlanması geniş kapsamlı başarıların elde edilmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Kayseri Sümerspor futbol takımı 1941'de Samsun, Adana ve Balıkesir şeklinde ayrılan üç grupta toplam otuz iki takım arasında yapılan karşılaşmalarda Adana grubundan birinci çıkmıştır. Böylece 13 Temmuz

72 Ek 2 Kayseri, Ek 3 Nazilli Fabrikalarının Açılış Töreninde Sümersporlu Sporcular

73 "Samsun İdman Yurdu Kayseri'ye Gidiyor", 17 Şubat 1939, *Akşam*, s. 8.; "Yurtta Spor", *Vakit*, 28 Şubat 1939, s.6.

74 "Galatasaray Kayseri'de", 23 Nisan 1939, *Haber*, s.6.

1941 tarihinde Ankara'da düzenlenen Türkiye Futbol Şampiyonası'na, Gençler Birliği, Beşiktaş, Altay, Demirspor, Trabzon İdman Yurdu, Gölçük ve Kocaeli Deniz takımlarıyla birlikte katılma hakkı kazanmıştır⁷⁵. Takım 1947'de bölge birincisi olmuş, Ankara Gençlerbirliği ile Kayseri'de yapılan maçta rakibini oldukça zorlamış ve bu maçı 2-1 kazanmıştır⁷⁶. Yine 1951 yılında Sümerspor futbol takımı Kayseri'de beş kulüp arasında yapılan lig maçlarında yalnızca bir puanla birinciliği kaçırmıştır⁷⁷.

Kayseri Sümerspor'da erken yıllardan itibaren yapılan bir diğer spor atle-tizmdir. 1939'da Kayseri Demirspor ile kendi sahasında yarışan Sümersporlu atletler protokol tarafından izlenmiş ve başarılarıyla takdir edilmişlerdir⁷⁸. Kayseri Sümerspor bünyesinde daha 1936'da kurulan kayak kolu Erciyes'te dağcılıkla uğraşmıştır⁷⁹. Böylece giderek teşkilatlanan spor kulübü için fab-rikanın spor alanları genişletilmiş, 1942'de voleybol ve basketbol sahalarının sayısı dörde çıkmış, gülle, disk, cirit atma alanı, patinaj sahası gibi yeni alan-lar eklenmiştir. Tüm bu sahalarda haftanın belirli günlerinde sportif çalış-malar düzen ve disiplin içinde sürmüş, fabrikada iş dışı zamanlarını sporla geçiren çalışanlar yüzme havuzu etrafında sosyalleşme ve kaynaşma imkân-ı bulmuştur⁸⁰. Kendi arasında memur takımı, iplik takımı, dokuma takımı şeklinde sportif gruplar da oluşturan kulüp, senelik idare heyeti seçimlerini de aksatmamıştır. Kayseri Sümerspor genel müdürlük kupası kapsamındaki maçlara da özenle hazırlanmıştır⁸¹.

Tüm bu çalışmalar başarıları beraberinde getirmiş, Kayseri Sümerspor Hentbol takımı 1945'te İstanbul'da yapılan Türkiye Hentbol Birincilik Müsabakalarına bölge birincisi sıfatıyla katılmıştır. Galatasaray'a yenilerek yarışı sonuncu bitiren takım, 1947 yılındaki müsabakalarda ise Türkiye Hentbol Dördüncüsü olmayı başarmıştır. Hentbol Takımı kısa zamanda sınırlı çalışmasına ve turnuvanın en zayıf takımı olmasına rağmen faulsüz ve temiz oyunuyla dikkat çekmiş, Sümersporlu kaleci Erdoğan çıkardığı toplarla

75 "Türkiye Futbol Birincilikleri", *Yeni Sabah*, 10 Temmuz 1941, s.6.

76 "Kayseri Sümerspor Gençlerbirliğine 2-1 Galip Geldi", *Ulus*, 19 Ağustos 1947, s.5.

77 "Kayseri Lig Birincisi: Demirspor", *Akşam*, 16 Mart 1951, s.5.

78 "Kayseri'de Spor Müsabakaları", *Aydın*, 9 Ağustos 1939, s.1.

79 Yunus Nadi, "Kayseri Bez Fabrikası", *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1936, s.6.

80 Selim Cavid, agm., s.27-29.

81 "Kayseri'de Spor Faaliyetleri", *Vakit*, 1 Aralık 1946, s.4; "Kayseri'deki Maç", *Ulus*, 12 Ocak 1948, s.5.

karşılaşmanın en iyi kalecisi olarak nitelendirilmiştir⁸². Bu bilgi fabrikada iyi sporcuların yetiştiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca İstanbul turnuvalarında aradığını bulamamasına rağmen Kayseri Sümerspor'un üst üste bölge şampiyonu olmayı sürdürdüğü görülmektedir. Hentbol dışında Sümerspor güreşçileri de belirli aralıklarla bölge teşvik müsabakalarına katılmışlardır⁸³.

Kayseri Sümerspor Kulübü sporda en önemli başarılarından birini ise 1978-1979 göstermiştir. Sezona gerekli transferleri yaparak başlayan sistemli, yüksek tempolu, azimli, birlik ve beraberlik içinde çalışmalarını sürdüren Sümerspor futbol takımı Kayseri Birinci Amatör Küme Mahalli Liginin otuz iki puanla namağlup şampiyon olarak kapatmıştır. Aynı zamanda bir de gol kralı çıkaran Kayseri Sümerspor, Türkiye Birinciliğine katılma hakkı kazanmıştır. Takım yaptığı maçlarda rakiplerini yenerek Türkiye Amatör Takımlar Şampiyonluğunu elde etmiş, Ankara'da ikinci profesyonel lig şampiyonu Gaziantepspor'la Gençlik ve Spor Bakanlığı Kupası için karşılaşma hakkı elde etmiş, bu maçta yenilmiştir. Bununla birlikte 1979-1980 sezonunda Türkiye Kupasına katılma hakkını deplasmandan başlamak kaydı ile kazanmıştır. Görüldüğü üzere bir fabrika bünyesinden doğan futbol kulübü ülke çapında yarışlara katılmış, birçok rakibine üstün gelmiş, başarısı ile adını duyurmuştur. O tarihlerde Kayseri'de bulunan İşletmeler Bakanı Kenan Bulutoğlu, müesseseye uğrayarak fabrika müdürü Ruşen Karamercan'ın şahsında tüm idarecileri, yöneticileri ve futbolcuları teker teker kutlamıştır. Kayseri Sümerspor yöneticileri ve oyuncularını elde ettikleri zaferi tüm Sümerbank camiasına armağan etmiştir⁸⁴. Kayseri Sümerspor'un tüm başarıları ilde spora olan ilgiyi artırmış, gençlerin spora yönlendirilmesine katkı sağlamıştır. Kulüp kuruluş yıldönümlerinde fabrikada gerçekleştirilen törenlere tüm Kayseri'yi davet etmiş, halkın takdirini ve beğenilerini kazanmışlardır⁸⁵.

Spor faaliyetleri güçlü bir diğer Sümerbank takımı Nazilli Sümerspor'un kuruluşundan önce teşkilatlanmaya başladığından bahsedilmiştir⁸⁶. Fabrika

82 "Hentbol Birinciliklerinde Galatasaray ve Harbokulu Galip", *Ulus*, 31 Mayıs 1947, s.6; "Harp Okulu Türkiye Hentbol Birincisi", *Ulus*, 2 Haziran 1947, s.6.

83 "Kayseri'de Spor Faaliyetleri", *Vakit*, 1 Aralık 1946, s.4.

84 Selahattin Gözüakça, "Kayseri Sümerspor 1978-1979 Amatör Küme Türkiye Şampiyonu", *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, C 18, S. 206, 1979, s.9.

85 "Kayseri Bez Fabrikası'nda Doğan Yeni Ruh", *Vakit*, 5 Haziran 1946, s.3; "Kayseri Bez Fabrikası'nın 10. Kuruluş Yılı", *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1946, s.1.

86 "Nazilli Fabrikası'nda Spora Verilen Ehemmiyet", *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1937, s. 2.

futbol takımı henüz tesis açılmadan aylar önce mahalli maçlara başlamıştır. 7 Haziran 1937'de Aydınspor ile yapılan maç için Anadolu Gazetesinde "Aydın'ın en kuvvetli takımı olan Aydınspor bölgede henüz teşekkül eden ancak kuvvetli elemanlara sahip olduğu için derhal temayüz eden Sümerspor ile karşılaşmıştır" ifadesi kullanılmıştır⁸⁷. 1938 Şubat ayında Türk Spor Kurumunca tescil alan⁸⁸ Sümerspor'a kadar, Nazilli'de futbol alanında yalnızca Menderesspor faaliyet göstermekteyken Sümerspor futbol takımı ilçe sporuna yeni bir soluk getirmiştir. Takım fabrika açıldıktan sonra da Denizli, Aydın ve İzmir'deki güçlü futbol takımlarıyla karşılaşmış ve yaptığı birçok maçı kazanmıştır. Coşkulu kalabalıklar tarafından izlenen maçlarda Sümerspor futbol takımı kuvvetli, antrenmanlı oluşu, dinamizmi ve takım bilinciyle oynaması bakımından dikkat çekmiştir⁸⁹. Bu durum fabrikada spora verilen önemin teoride kalmadığını titizlikle yürütüldüğünü kanıtlamaktadır.

Kayseri örneğinde olduğu gibi Nazilli Sümerspor da birçok takımı sahasında misafir etmiş ve aldığı galibiyetlerle tanınmaya başlamıştı. 1938'de İzmir'in ileri gelen takımlarından Doğanspor'la oldukça çetin geçen maçı 4-2 kazanmış, galibiyette Sümersporlu oyuncuların çevikliği ve güçlü yapısı dikkatlerden kaçmamıştır. Sümerspor oyuncularının milli takımda oynayacak kuvvete eriştiği belirtilmiş, takım geniş kitlelerin takdirini toplamıştır⁹⁰. Nazilli Sümerspor İzmir takımlarına karşı aldığı üst üste galibiyetlerle İzmir futbol camiasına dişli bir rakip olduğunu ispatlamıştır⁹¹. 1939'da Yeni Asır Gazetesi tarafından düzenlenmek istenen kupa maçı için Ege Bölgesi illerinden Aydın ve İzmir'in en güçlü takımları arasında müsabakalar hazırlanmış, İzmir Şampiyonu Doğanspor, Aydın Şampiyonu Aydınsporla, İzmir'in güçlü takımı Üçok'un⁹² yanında Sümerspor da maçlara

87 "Aydın'da Heyecanlı Bir Maç", *Anadolu*, 7 Haziran 1937, s. 5; "Nazilli Fabrikası'nda Spora Verilen Ehemmiyet", *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1937, s. 2.

88 "Nazilli Fabrikası Müştemilatı ile Beraber Yeni Bir Şehir Halini Aldı", *Son Posta*, 19 Şubat 1938, s. 5.

89 "Denizli'de Sümerspor ve Denizlispor Maçı", *Yeni Asır*, 3 Mart 1938, s.4. Sümer Halkevi ve Nazilli Fabrikasında Kurulan Sümerspor Kulübünün Faaliyetleri", *Cumhuriyet*, 19 Mart 1938, s.7; "Nazilli Menderes Futbol ve Voleybolcuları", *Anadolu*, 23 Mart 1938, s. 5.

90 "Sümerspor Doğanspor'u 4-2 Yendi", *Anadolu*, 7 Ağustos 1938, s. 4.

91 Sümerspor, Yamanlarspor'u 3-2, Doğanspor'u 4-2, Alsancak'ı 3-1 mağlup etmiştir. "Nazilli'de Yapılan Futbol Maçları", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1938, s.5; "Pazar Maçları", *Yeni Asır*, 7 Mart 1939, s.10; "Alsancak Takımı Nazilli'de", *Akşam*, 20 Ekim 1938, s. 10.

92 1937 yılında oynanmaya başlayan milli küme maçlarının başlamasıyla İzmir Valisi Fazlı Güleç'in girişimleriyle ilin ileri gelen takımlarından Altay, Altınordu ve Buca kulüpleri birleşerek Üçok isminde bir kulüp oluşturmuşlardı. Erdoğan Sungur, *İzmir Spor Tarihi*,

dahil edilmiştir. Bu kapsamda çıkan haberde Üçok ve Nazilli Sümerspor arasındaki maçın en önemli maç olacağı, Sümerspor'un bugünkü kadrosuyla bile İzmir takımlarıyla boy ölçüşebilecek düzeyde olduğu ve oyuncular bakımından hiçbir İzmir kulübünden farklı olmadığı yazılmıştır⁹³. Yine 1939'da Beden Terbiyesi Kupası için Ankara'ya çağırılan Üçok Takımı hem kupa maçlarına hazırlık hem de çalışmasının derecesini tespit etmek için yakın bölgelerde güçlü olarak nitelendirdiği futbol takımlarına maç teklifinde bulunurken bölge şampiyonu Aydınspor'un yanında Nazilli Sümerspor'a da teklif götürmüştür⁹⁴. Karşılaşma için dönemin gazetelerinde: "Daha önceden tecrübe edildiği üzere Sümerspor'un ihmal edilecek bir kuvvet olmadığı" yazılmıştır. Sümerspor bu maç için mevcut kadrosunu değil yeni yetiştirmeye çalıştığı genç kadrosunu çıkarmıştır⁹⁵. Bu gelişmeler Nazilli Sümerspor'un Ege futbolundaki yükselişini ve yeni sporcular yetiştirmeyi sürdürdüğünü göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Nazilli Sümerspor başarılarından söz ettirmeye devam ederken ünü artık ülke geneline de yayılmıştır. 1939'da Balıkesir Tekspor Nazilli'ye gelmiş ve bir maç yapmış, Nazilli Sümerspor kulübü de iade-i ziyaret kapsamında futbol, güreş ve boks maçları yapmak üzere Balıkesir'e gitmiştir⁹⁶. Bölge dışına açılan Sümerspor 1939 yazında İstanbul'dan gelen Süleymaniye'yi 4-3 yenmiş, maçı altı binden fazla seyirci izlemiştir⁹⁷. Bu kapsamda yapılan karşılaşmaların en önemlilerinden biri 1953 yılında Galatasaray ile yapılan maç olmuştur. Galatasaray Sümerspor'un davetiyle Nazilli'ye gelmiş, maçı izlemek için kadın erkek binlerce izleyici Sümerspor stadını tıklım tıklım doldurmuştur. Galatasaray gibi güçlü bir takım karşısında başarılı bir oyun sergileyen Nazilli Sümerspor, rakibine 3-2 yenilmişse de bir fabrika takımı olarak organize ettiği bu maçla ve gösterdiği mücadeleyle mahiyetini ortaya koymuştur⁹⁸. Kendisi de yirmi yıl Nazilli Sümerspor'da forma giymiş olan

İzmir İl Özel İdare Müdürlüğü, İzmir 2002, s.49.

93 "Yeni Asır Kupası", *Yeni Asır*, 11 Mart 1939, s.4; "Yeni Asır Kupası", *Yeni Asır*, 14 Mart 1939, s. 2.

94 "Sümerspor İzmir'e Gidiyor", *Aydın*, 29 Haziran 1939, s.1.

95 "Üçok Nazilli Takımları Bugün Müsabaka Yapacak", *Anadolu*, 2 Temmuz 1939, s. 2; "Sümerspor Bugün İzmir'e Gidiyor", *Aydın*, 2 Temmuz 1939, s. 1.

96 "İzmir Üçok Takımı Şehrimize Davet Edildi", *Türk Dili*, 17 Ocak 1939, s. 1.

97 "Süleymaniye Takımı Nazilli'de Mağlup Oldu", *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1939, s. 6.

98 İlhan Öden, www.sumerbankblogspot.com.tr Son Erişim Tarihi:17.02.2024; Büşra Bigat Akça, *Cumhuriyetin İlk Basma Fabrikası Nazilli Sümerbank(Kuruluşu ve Sosyo Ekonomik Yönleri)*, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale, 2023, s.224

ve üç kuşak Nazilli Sümerbanklı İlhan Öden bu durumu şöyle aktarmıştır: “Sümerbank sahası o kadar moderndi ki büyük takımlar gidelim, bu sahaları görelim, buralarda oynayalım isterlerdi. Türkiye’nin en iyi zeminli sahaları bizlerdeydi, fabrika oyuncularını idmanlı olduğu için büyük takımlardan aşağı kalmayacak düzeyde oynarlardı. Gelen takımlar sosyal tesislerde düzenlenen etkinliklerle çok iyi ağırlanırdı”⁹⁹.

Buradan hareketle vurgulanması gereken bir diğer konu Sümerspor kulüplerinin yetiştirdiği sporculardır. Sümersporların büyük takımlarla yapmış olduğu maçlar ülke sporuna pek çok önemli ismin kazandırılmasını sağlamıştır. Nazilli Sümerspor ile Galatasaray arasında yapılan maçta takımın başarısı dikkat çekince Sümerspor teknik direktörü Musa Sezer 1953-1954 sezonunda Galatasaray’a transfer edilmiştir¹⁰⁰. Ellili yıllarda Türkiye’nin en iyi kalecileri arasında yer alan ve milli takımda forma giyen Seyfi Talay da spor hayatına Nazilli Sümerspor’da başlamış, oradan İzmirspor’a transfer olmuştur¹⁰¹. Yine Türkiye’nin ilk kadın futbol hakemlerinden Sema Tokat, Sümerbanklı bir işçinin çocuğu olarak Nazilli Sümerspor’dan yetişmiştir¹⁰². Bu noktada Nazilli Sümerspor’dan örneklendirilecek bir diğer önemli isim Rıdvan Dilmen’dir. Ağabeyi Murat Dilmen ile birlikte 1978-1979’da Nazilli Sümerspor’da forma giyen Dilmen, yeteneği ve çevikliği ile dikkat çekmiş, önce Muğla’ya daha sonra Boluspor’a ve Fenerbahçe’ye transfer edilmiş, *seytan* lakabıyla Türk Futbolunun duayenlerinden olmuştur. Murat Dilmen de halen Nazilli’de alt yapıdan futbolcu yetiştirmektedir¹⁰³.

Nazilli Sümerspor’un sportif aktiviteleri yalnızca futbolla sınırlı kalmamıştır. Daha 1938’de davet edildiği bir spor balosuna basketbolcuları, kadın erkek voleybol takımları, futbol takımları, atletleri, güreşçileri, bisikletçileri, sağlık ekipleri ve zengin kadrosuyla katılan Nazilli Sümerspor ilçe sporunda söz sahibi olacağını göstermiştir. Bu durum Aydın Gazetesinde; “Sümerspor çok yeni bir teşekkül olmasına rağmen başta fabrika direktörünün ve diğer erkanla idarecilerinin spora verdikleri büyük ehemmiyeti tebarüz ettiren bir

99 12.12.2023’te İlhan Öden(d.1958) ile Yapılan Görüşme.

100 İlhan Öden, www.sumerbankblogspot.com.tr Son Erişim Tarihi 18.02.2024. Bigat Akça, *age.*, s. 223-224.

101 Sungur, *age.*, s. 85, İlhan Öden, www.sumerbankblogspot.com.tr Son Erişim Tarihi: 18.02.2024.

102 Bigat Akça, *age.*, s. 219-220.

103 04.08.2016’da Murat Dilmen (d.1961) ile Yapılan Görüşme. Ayrıca bk. Ek 5: Nazilli Sümerspor’un Murat-Rıdvan Dilmen’li Kadrosu.

tarzda geçtiler” şeklinde aktarılmıştır¹⁰⁴. Sümerspor voleybol takımı da erken yıllardan itibaren aktif olarak maçlara katılmış, galibiyetler kazanmışlardır¹⁰⁵. Nazilli Sümerspor kalabalık kadrosu ve elde ettiği başarılarla dikkat çekince kulübün Sümer Halkevi Spor Kolu ile ortaklaşa çalışması kararlaştırılmıştır. Bu durum işçilerin yanında halkın da sportif faaliyetlerden yararlanmasına olanak vermiş, ilçede gençlerin yeni ve yaratıcı spor etkinliklerine katılımını artırmıştır¹⁰⁶.

1945’te fabrikaya ziyarette bulunan Aydın Gazetesi muhabiri Orhan Becerik, fabrikanın spor faaliyetleri ile ilgili şu sözleri aktarmıştır: “Halkevi spor şubesiyle el ve iş birliği yaparak çalışan Sümerspor kadrosunda 50 güreşçi, 40 boksör, 4 futbol takımı birer voleybol ve basket takımları ve tenisçiler vardır. Bunların hepsi de fabrikanın her türlü spor hareketi için yaptırdığı alan, pist ve salonunda çalışmaktadırlar. Ben bu notları alırken önümüzdeki spor alanında, iş saatini bekleyen gençler, voleybol, basketbol ve iki çift de tenis oynuyorlardı. ‘Bu kadar araç ve imkanlarla spor olmaz mı’ diyecekler bulunursa hemen karşılık veriyorum. Bin işçi bin başçı...” Becerik’in haberinden anlaşılacağı üzere hedeflendiği gibi Sümerspor Halkeviyle birlikte çalışmalar yürütmüştür¹⁰⁷. İlçenin önemli günlerinde ve milli bayramlarda özel kıyafetleriyle yerlerini alan Nazilli Sümersporlular bayrak koşuları, paten, bisiklet ve yüksek atlama yarışları ile halkı spora özendirmiştir¹⁰⁸.

İncelenecek olan Sümerspor kulüplerinden bir diğeri Bursa Merinosspor’dur. Kısa zamanda Bursa’nın önemli kulüplerinden olan Merinosspor da ilk yıllarında özellikle futbolda gelişme kaydetmiştir. Başlarda civar takımlarla yerel bazda maçlar yapan futbol takımı, kalabalık kitleler tarafından coşkuyla izlenen bu maçlarda gösterdiği başarılarla şöhretini artırmıştır¹⁰⁹. 1941 yılı hem Bursa futbolu hem de Merinosspor için dönüm noktası olmuş, Merinosspor Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü aracılığıyla kulüp başkanları

104 “Balo ve Lik Maçları”, *Aydın*, 15 Mart 1938, s.1-2; Orhan Becerik, “Nazilli”, *Aydın*, 19 Mart 1938, s. 2.

105 “Nazilli Menderes Futbol ve Voleybolcuları”, *Anadolu*, 23 Mart 1938, s. 5.

106 “Sümer Halkevi”, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1938, s. 7.

107 Becerik, “Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası”, *Aydın*, 1 Aralık 1945, s. 1.

108 “Nazilli’de Sümerspor Birliği Çalışıyor”, *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1937, s.6. “Nazilli Gençliği”, *Yeni Asır*, 24 Mayıs, 1938, s. 5.

109 “Merinos Gemlik’te Maç Yaptı”, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1938, s.6. “Bursa’da Futbol ve Atletizm Müsabakaları”, *Son Posta*, 6 Nisan 1939, s.6; “Bursa’da Yapılan Maçlar”, *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1939, s.6; “Bakırköy Bez Fabrikası Takımı Bursa Merinos Fabrikası Takımını 7-5 Mağlup Etti”, *Haber*, 26 Eylül 1941, s. 6.

tarafından federe yapılarak tescil ettirilmiş ve Bursa ligine katılmıştır¹¹⁰. 1940'lı yıllarda Bursa, Merinosspor'un başarılarına tanıklık etmiş, 1946-47 sezonunda ilin önemli takımlarından Acar İdman Yurdu ile birincilik yarışı yapan Merinosspor rakibini yenerek futbolda ilk Bursa şampiyonluğuna ulaşmıştır. Bursa Merinos sahasının modernliği 1948-49 sezonunda Bursa'da maçların bir bölümünün burada yapılmasına neden olmuştur¹¹¹. Bu noktada Merinos da diğer fabrikalarda olduğu gibi kurulduğu ildeki spor faaliyetlerine katkıda bulunmuştur. Merinosspor başarılarını artırmak için dışarıdan futbolcu transfer etmiş ve bunları fabrikaya işçi olarak almıştır. Örneğin İsmail Kemankaş, 1951 yılında babası Hüseyin Kemankaş'ın Tavşanlı Linyitspor'dan Merinosspor'a bu yolla transfer olduğunu aktarmış, Kemankaş uzun yıllar Merinos'ta top koşturmuştur¹¹².

Nazilli Sümerspor gibi Merinosspor da 1952-53 sezonuna hazırlanırken 13 Eylül 1952'de Galatasaray ile kendi sahasında özel maç yapmış ve 3-2 yenilmiştir¹¹³. Merinosspor 1952-1953, 1953-1954, 1955-56, 1961-1962 sezonlarında Bursa Lig Şampiyonu olarak futbolda başarılarını uzun yıllar sürdürmüştür. Bu sırada önemli futbol ve sporcular da Merinosspor aracılığıyla Türk Futboluna kazandırılmıştır. Merinosspor'un Türkiye Üçüncüsü olduğu 1953'te fabrika çalışanı Abdi Parlakay buradan milli hakemliğe terfi etmiştir¹¹⁴. Yine 1960'larda futbolun önemli isimlerinden Sinan Bür Merinos'ta oynamış ve buradan Bursaspor'a geçmiştir. Benzer şekilde Sinan Oral, İbrahim Altıngöz, Orhan Özselek gibi Bursa futbolunda önemli oyuncular Merinos'ta yetişmiş, bunlardan biri olan Özmetin Arkut Merinos'taki başarılarından sonra Galatasaray'a transfer olmuştur. Merinos futboldaki serüvenine 1989-90 sezonuna kadar Bursa Birinci Amatör Kümede devam etmiş, 1990'da Sümerbank Merinos adı ile Türkiye Üçüncü Ligi'ne yükselmiş ve bir süre daha başarısını sürdürmüştür. 2000'li yılların başında Bursaspor'un himayesine giren takım, Bursa Merinos adını almış, daha sonra çalışmalarına Bursaspor'un şubesi olarak devam etmiş sonraları özel şahıslarca satın alınmıştır¹¹⁵.

110 14.02.2024'te İsmail Kemankaş (d.1955) ile yapılan görüşme.

111 İsmail Kemankaş, *Osmanlı'dan Günümüze Bursa'da Spor*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Bursa 2010, s.76, İsmail Kemankaş, *Gazi'nin Stadyumu Bursa'da Futbolun Doğuşu ve Yayılış Öyküsü 1912-2018*, Star Ajans, Bursa 2019, s.138.

112 14.02.2024'te İsmail Kemankaş (d.1955) ile yapılan görüşme.

113 "Galatasaray Bursa'daki Maçlarda Galip", *Akşam*, 14 Eylül 1952, s.2.

114 Ek 6: 1952-1953 Türkiye Üçüncüsü Merinos Gençlik Kulübü'nün Kadrosu.

115 Kemankaş, *Osmanlı'dan Günümüze* s.153-156; *Gazi'nin Stadyumu*, s.204-223;

Merinosspor erken yıllardan itibaren voleybol, güreş, basketbol, yüzme-sutopu, atletizm, tenis, boks kayak, dağcılık, bisiklet, gibi pek çok dalda faaliyette bulunmuştur. Merinossporlu yüzücüler, henüz tesis açılmadan önce Bursa'da yapılan yüzme yarışlarına katılmışlardır. 1939'da Merinoslu güreşçiler bölge güreş birinciliklerinde yarışmış ve derece almışlar, 1940'da 144 atletin katıldığı Bursa Kır Koşusu'nda Merinoslu atletler de koşmuşlardır¹¹⁶. 1942'de fabrika idarecileri ve Sümerbank Genel Merkezi'nden yapılan yardımla Merinos gençlik kulübünden seçilen yirmi kişi ile dağcılık kolu kurulmuştur¹¹⁷. Fabrikada 1940'lı yıllarda tenis oynanmaya başlamış, fabrikadaki tenis kortu Bursa'nın ilk tenis kortu olmuştur. Bursa'da tenis uzun yıllar Merinos tekelinde yapılmıştır¹¹⁸.

Bunlardan başka Merinosspor güreşte de önemli sporcular yetiştirmiş, 1950-1973 arası eski milli güreşçi Tefik Yüce'nin çalıştırdığı takımla, Bursa'da güreşin hamisi olmuştur. Bir başka Merinos güreşçisi Salim Bak, gençler kategorisinde 1971 Dünya Şampiyonu olmayı başarmıştır. Yine güreşte Mehmet Canbaz 1970 Avrupa Şampiyonası'nda ikincilik kürsüsüne çıkmış, 1973 Akdeniz Oyunları'nda ise şampiyon olmuştur. Merinos Kulübü 1959'da üç kez milli forma giyen Bursalı Yılmaz Yalınkat ile İstanbul'dan Türkiye'nin tanınmış ismi Bülent Kiter'i transfer ederek boksta da ilerleme kaydetmiştir¹¹⁹. 11 Şubat 1951'de Bursa'da yapılan atletizm yarışlarını, Merinosspor'dan Kamil Besler ikinci, Süleyman Soyucok üçüncü tamamlamışlardır¹²⁰. Merinoslular, yıllar içinde kayakta da gelişme kaydederek, Bursa Dağcılık Kulübü'yle birlikte 1960 sonrası kayakta öncü olmuştur. Mahmut Eroğlu, Halil Haşıl ve Yılmaz Uğur gibi önemli dağcıların Merinos'a transfer olmasıyla bu dalda önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir¹²¹.

İsmi sayılan sporcular dışında Merinosspor'da takımlar da çeşitli şampiyonluklar elde etmiştir. Voleybolda kadın takımıyla atılım gösteren

07.02.2024'te Bülent Adısönmez (d.1952) ile yapılan görüşme.

116 "Bursa'da Yüzme ve Futbol", *Haber*, 21 Eylül 1937, s.6. Sümersporlu güreşçilerden Halil Kantar 56 kiloda Yusuf Kızılcıklı 61 kiloda, İbrahim Acar 72 kiloda, Recep Salman da 79 kiloda birinci olmuşlardır. "Bursa'da Güreş Müsabakaları", *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1939, s.6. "Bursa'da Yapılan Büyük Kır Koşusu", *Haber*, 25 Aralık 1940, s.8.

117 "Merinos Fabrikasının Kayakçılık Kolu", *Tan*, 5 Mart 1942, s.2.

118 14.02.2024'te İsmail Kemankaş (d.1955) ile yapılan görüşme.

119 Kemankaş, *Osmanlı'dan Günümüze*, s. 97-98.

120 Kemankaş, *Osmanlı'dan Günümüze*, s. 26.

121 Kemankaş, *Osmanlı'dan Günümüze*, s. 253, 14.12.2023'te Tahir Adıman (d.1955) ile Yapılan Görüşme. Ayrıca bkz: Ek 8: Merinoslu Dağcılar Uludağ'da.

Merinoslular, 1973-74 Bayanlar Şampiyonası'na katılmışlardır. 1970'li yıllarda Merinos erkek Basketbol takımı Türkiye Deplasmanlı Basketbol Ligi'nde Bursa'yı temsil eden takımlar arasına girmiş, takım 1987'de Türkiye Ligine yükselmiştir. 1970'lerde kız su topu takımı Üçüncü Lige çıkmıştır¹²². Bunlardan başka bisiklette de faal olan Merinosspor, 1966'da Halim Aytış ve Ahmet Ataç ile yarışlara katılmış, özellikle Aytış uzun yıllar Merinosspor'u temsil etmeye devam etmiştir. Bursa'da bisiklet sporuna kulüp anlamında Halim Aytış'ı bünyesine alarak sahip çıkan ilk kulüp Merinos olmuştur¹²³. Merinos Sümerspor, Bursa'nın spor yaşamında etkin kulüplerden olmayı sürdürmüş, milli sporcular, hakemler, antrenör ve yöneticileri Bursa ve Türk Sporunun hizmetine sunmuştur. Merinosspor'un bir diğer katkısı ise Gemlik Sümerspor ve tekstil sendikası ile birlikte kurulmasına destek olduğu Mensucatspor'u Bursa'ya kazandırması olmuştur¹²⁴. Sözü gelmişken ilin diğer Sümerspor takımı Gemlik Sümerspor'da voleybol, yüzme gibi sporlar etkin olup daha çok futbolda faaliyet görülmüştür. 1961-62'de Acar İdmanyurdu kaptanı Gemlik Sümerspor'un başına geçmiş, gençleri Bursa futboluna kazandırmaya çalışmıştır¹²⁵. Gemlik Sümerspor, Merinossporla beraber Bursa'da sporun gelişmesine katkı sağlamakla birlikte Merinosspor sporda daha etkili çalışmalar yürütmüştür.

Bir diğer Sümerbank kulübü İzmit Kâğıt Fabrikası'nda kurulan takımın adı Kağıtspor'dur. 1940'lı yıllarda İzmit'in diğer takımlarıyla futbol karşılaşmaları yapan Kağıtspor, 1947'de Galatasaray'la evinde yaptığı maçta 3-2 yenilmiştir¹²⁶. Fabrikaya işçi olarak aldığı futbolcularla güçlenen takım 1951'de Türkiye Amatör Futbol Şampiyonası'nda dördüncü olmuştur. Kağıtspor, 1954'te İzmit Şampiyonu olmuş, 1960'da kupayı İzmit Gençlik ile bölüşmüş, 1962-1963 Kocaeli Amatör Futbol Ligi Şampiyonluğuna ulaşmıştır. 1963-1964'te Türkiye Amatör Kulüpler Türkiye Şampiyonası ikinciliğini, 1964-1965'te de Amatör Kulüpler Türkiye Şampiyonluğunu elde etmiştir¹²⁷. Kağıtspor'da futbol dışında, voleybol, basketbol, tenis, atletizm, yüzme, kürek ve bisiklet kollarında çalışmalar yürütülmüştür.

122 07.02.2024'te Bülent Adısönmez (d.1951) ile yapılan görüşme.

123 Kemankaş, *Osmanlı'dan Günümüze*, s. 86-89.

124 07.02.2024'te Adısönmez (d.1952) ile yapılan görüşme; 14.02.2024'te Kemankaş (d.1955) ile yapılan görüşme.

125 Kemankaş, *Osmanlı'dan Günümüze*, s. 160.

126 Ulugün, *Kocaeli Spor Tarihinden*, s. 115. "Galatasaray İzmit'te Galip", *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1937, s. 3.

127 Ulugün, *Kocaeli Spor Tarihinden*, s.109-148.

Daha önce bahsedildiği gibi Kağıtspor, Hereke Sümerspor ile kürek yarışları yapmış, dönem dönem birinciliği paylaşmıştır. Kent iki Sümerbank Fabrikası arasındaki önemli rekabete tanık olmuştur. Kağıtspor, 1963'te yapılan bisiklet teşvik yarışmalarında İsmail Karakul ile ikinciliği elde etmiştir. 1970'lerde Kağıtsporlu Nezih Sarper, Bursa'da yapılan Kocaeli, Bursa, Zonguldak ve Eskişehir'den bisikletçilerin katıldığı yarışta birinci olmuştur¹²⁸. Kağıtspor'da yapılan bir diğer spor dalı atletizm olup bu alanda uluslararası başarılarında da imza atılmış, Galip Ataman, Bulgaristan'da yapılan Balkan Atletizm Şampiyonası'nda üçüncü olmuştur. Kağıtspor, 1965'de şehir stadının bir kısmını satın alarak sahayı uluslararası standartlara uygun hale getirmiş, etrafını tellerle çevirmiş, spor yazarları ve çalıştırıcılar için özel bölmeler yaptırmış böylece kentin spor faaliyetlerine destek olmuştur. Kulüp faaliyetlerini tesis kapanana kadar sürdürmüştür¹²⁹.

Sümerbank ortaklığıyla kurulan Malatya Mekikspor da sporda gelişme kaydeden takımlardandır. 1942 Ağustos ayında Gençlik kulüplerinin katılımıyla valilik önünde gerçekleşen Malatya Bölgesi Atıcılık Birinciliği müsabakalarında ilk üç derece Mekikspor'dan çıkmış, Mekikspor hem bireysel hem de takım olarak birinci olmuştur¹³⁰. Yine aynı yıl aralık ayında yapılan koşullarda Mekikspor atletleri birinciliği elde etmişlerdir¹³¹. Futbol takımı da bulunan Mekikspor, diğer illerle ve Sümerbank fabrikalarıyla karşılaşmış, 16 Eylül 1942'de Ereğli Sümerspor'la 4 Ekim 1942'de Milli Mensucat Fabrikası ile maçlar yapmıştır¹³². Malatya kulübü 1949 yılında Sümerbank fabrikaları arasında yapılacak müsabakalara futbol, güreş, boks, atletizm branşlarında katılmıştır¹³³. Bu mücadeleler Malatya'da kalabalık ve coşkulu kitleler tarafından izlenmiş, kentte spora olan ilgiyi artırmıştır.

BBYSP kapsamında kurulan fabrikalarda sporun bu denli yer edinmesi sonraki dönemlerde kurulan Sümerbank fabrikaları için örnek teşkil etmiştir. Bu bağlamda ilk Sümerbank fabrikalarının kurumda bir spor geleneği oluşturduğu söylenebilir. Örneğin Denizli Sümersporlular futbol, güreş, voleybol atletizm dallarında başarılar elde etmişler, futbol takımı

128 F. Yavuz Ulugün, *Kent ve Bisiklet*, İzmit Rotary Kültür Yayınları No. 36, İzmit 2021, s.84-85.

129 Ulugün, *Kocaeli Spor Tarihinden*, s. 116-118.

130 "Malatya Bölgesi Atıcılık Birincilikleri", *Vakit*, 3 Ağustos 1942, s. 3.

131 "Sümerbank'ta Spor Faaliyetleri", *Ulus*, 28 Mart 1949, s. 6.

132 "Ereğli'de Spor Hareketleri", *Bugün*, 17 Eylül 1942, s. 2; "Malatya Mensucat Milli Mensucat'ı 3-1 Yendi", *Bugün*, 6 Ekim 1942, s. 2-3.

133 "Sümerbank'ta Spor Faaliyetleri", *Ulus*, s.6.

1970-1971'de rakiplerini yenerek Vali Kupası almıştır. Yine fabrikanın güreş takımı olimpiyat şampiyonlarından Hasan Güngör tarafından güreş millî ligine katılmak üzere çalıştırılmıştır. Denizli Sümerspor bisikletçileri uzun yıllar bölge birinciliğini elinde tutmuştur¹³⁴.

Benzer şekilde İzmir Sümerspor kulübünün bağlı bulunduğu Sümerbank Basma Sanayi Fabrikası'nın memur ve işçileri kalabalık gruplar halinde yaz aylarında devamlı olarak çevre dağların tepelerine tırmanış gezileri gerçekleştirmiş, bu spor dalına ayrı bir hareket ve renk katmışlardır. İzmir Sümerbank'tan Eşber Ünver ve Ömer Akkanat Ağrı Dağı zirvesine tırmanma başarısı gösteren İzmirli dağcılar olmuşlardır¹³⁵. Sümerspor Dağcılık Kulübü zamanla İzmir'in en büyük dağcılık kulübü haline gelmiştir¹³⁶.

Antalya Poplinspor 1972 yılından itibaren basketbol ve voleybol alanlarında faaliyet göstermiş, 1974-1975 yılında hem basketbol hem de voleybol takımları lig maçlarında şampiyonluk kazanmışlardır. Poplinspor Basketbol Takımı Mersin'de düzenlenen Anadolu Kupası Basketbol Müsabakasına katılmış ve on altı takım arasında üçüncülüğü elde etme başarısı göstermiştir¹³⁷. 1976'da Antalya Poplinspor Takımı basketbol ve voleybol branşlarında bölge şampiyonu olmuşlardır¹³⁸. Bu şampiyonluklar voleybol ve basketbolcuların başka takımlara transfer olmasına olanak vermiştir¹³⁹.

Bu bağlamda bir başka örnek Bolu Sümerspordur. 1979'da Bolu'da gerçekleştirilen ikinci küme amatör futbol karşılaşmalarında Sümerbank Sun-i Tahta Sanayi Müessesesi futbol takımı Sümerspor namağlup şampiyon olarak birinci kümeye yükselmiştir. Bu başarının şerefine fabrika lokalinde futbolculara düzenlenen yemekte fabrika müdürü Hüseyin Yücel "Amacımız sporu bireylere indirmek ve her yaştan elemanımızı spor yapma olanaklarına kavuşturmaktır. Bunun için müessese olarak gerekli girişim ve çabalarımız devam etmektedir. Spor içeriğinin düşünceleriyle hiç yenilmeden şampiyon olan sizleri kutlarım." şeklinde konuşmuştur¹⁴⁰.

134 M.Turan Durmuş, "Denizli Fabrikamızda Spor Faaliyetleri", *Sümerbank Aylık Kültür ve Endüstri Dergisi*, C 10, Şubat 1971, s. 24-25.

135 Sungur, *age.*, s. 85.

136 13.12.2023'te Ali Rasim Alkışlar (d.1949) ile yapılan görüşme.

137 Ali Coşkun, "Antalya Pamuklu Dokuma Spor Dalındaki Çabalarını Yoğunlaştırdı", *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, S. 202, 1979, s. 6.

138 Enver Yorulmaz, "Antalya Poplinspor Voleybol ve Basketbol Takımları Gruplarında Şampiyon Oldu", *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, S. 164, 1976, s. 11.

139 Ali Coşkun, *agm.*, s. 6.

140 Özcan, Ekici, "Bolu Sümerspor Namağlup Şampiyon Oldu", *Sümerbank Aylık Endüstri*

Tüm bu örnekler Sümerbank'ın kurulduğu dönemden itibaren destek verdiği spor çalışmalarında başarıya ulaştığını ve kurmuş olduğu fabrikalarda bir spor kültürü oluşturduğunun kanıtlamaktadır.

Sonuç

Türk sanayisinde önemli bir yeri olan Sümerbank üretim faaliyetleri ile sağladığı istihdama ek olarak sosyal unsurlarıyla da Cumhuriyet ideolojisine uygun çalışmalar yürütmüştür. Sümerbank'ın en kapsamlı sosyal faaliyetlerinden olan spor etkinlikleri gerek devraldığı gerekse BBYSP kapsamında kurulan tüm fabrikalarda görülmüştür. Hereke ve Bakırköy örneğinde olduğu gibi önceki dönem fabrikalarında da Sümerbank'a geçişle birlikte spora geniş ölçüde yer verilmiştir. BBYSP kapsamında kurulan fabrikalarda ise henüz plan aşamasındayken spor çalışmaları başlamıştır. Bunda ekonomiy-le birlikte sosyal kalkınmayı da hedefleyen yönetim kadrosunun bütünsel kalkınma politikasının etkisi büyüktür. Bu nedenle BBYSP ile kurulan fabrikalar spor etkinliklerinde daha çok ön plana çıkmıştır. Tesislerin birçoğu Beden Terbiyesi Kanunu'ndan önce dahi çalışanlarına spor yaptırma imkânı sunmuş, bu alanda tecrübe kazanmıştır. Bununla birlikte kanunun çıkmasının ardından önceden açılan ancak spor sahaları geniş olmayan fabrikalara gerekli alanlar eklenmiş, ayrıca fabrikalar arası spor faaliyetleri desteklenmiş, dönemin politikasına uygun olarak çalışmalar artmıştır.

Tüm bunlarla birlikte dar veya geniş oranda yapılıyor oluşu fark etmeksizin tüm Sümerbank Fabrikalarında spor dinlendirici, iş verimini artırıcı, yönle-riyle çalışanlar için motive kaynağı olmuştur. Bununla birlikte Sümersporlar kurum içinde aidiyet duygusu ve takım bilincinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Ek olarak Sümersporlar elde ettikleri başarılarla fabrika bünyesinde kurulan bir takımken sporda ne kadar ileri gittiklerini de kanıtlamışlardır. Sümerbank fabrikalarında başlayan spor hareketlerinin kentlerde spora, sporculara olan merakı uyandırması, bölgelerde yapılan spor etkinliklerini artırmış, bu yönüyle Sümerbank Fabrikaları sporun halk tabanında yayılmasında aracı rol üstlenmiştir. Üstelik bazı fabrikalar kuruldukları yerlerde eksik gördükleri spor alanlarının yapımına doğrudan da yardım ederek bu merkezlerde sporun gelişmesine destek olmuşlardır. Sümersporlar'ın ülke sporuna bir diğer önemli katkısı da kuşkusuz yetiştirdiği sporculardır. Futbol, güreş, kürek gibi çeşitli alanlarda pek çok değerli sporcu yetişmesine katkıda bulunan, Sümerbank Fabrikaları Türk spor tarihine adlarını yazdırmayı başarmışlardır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.1.0.0/2.6.23.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (BCA), 30.10.0.0/145.36.22.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (BCA), 490.1.0.0/3.13.16.

Resmi Yayınlar

Resmî Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Akşam

Aydın

Cumhuriyet

Haber

Hakimiyet-i Milliye

Kurun

Milliyet

Son Posta

Tan

Tanin

Ulus

Vakit

Yeni Asır

Yeni İstanbul

Yeni Sabah

Dergiler

Beden Terbiyesi ve Spor

İktisadi Yürüyüş

Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akça, Büşra Bigat, *Cumhuriyetin İlk Basma Fabrikası Nazilli Sümerbank (Kuruluşu ve Sosyo Ekonomik Yönleri)*, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2023.

Akın, Yiğit, “Gürbüz ve Yavuz Evlatlar” *Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Atabeyoğlu; Cem, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Spor”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.1474-1480.

Cavid, Selim, “Gemlik Sungi İpek Fabrikası,” *İktisadi Yürüyüş*, S. 11, 15 Mayıs 1940, s.4.

Cavid, Selim, “Kayseri Bez ve Dokuma Fabrikası”, *İktisadi Yürüyüş*, S. 61-62, 4 Temmuz 1942, s. 29.

Coşkun, Ali, “Antalya Pamuklu Dokuma Spor Dalındaki Çabalarını Yoğunlaştırdı”, *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, S. 202, 1979, s. 6.

Doğan, Hulusi, *Sanayinin Musikisinden Bilginin Türküsüne*, Detay Yayıncılık, Ankara 2007.

Durmuş, M. Turan, “Denizli Fabrikamızda Spor Faaliyetleri”, *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, C 10, S. 104, 1971, s. 24.

Ekici, Özcan, “Bolu Sümerspor Namağlup Şampiyon Oldu”, *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, C 18, S. 206, 1979, s.13.

Evcin, Erol, “Atatürk’ün Spora ve Sporculara Bakışı”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 33, S. 55, 2014, 303-378.

Fişek, Kurthan, *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985.

Fişek, Kurthan, *Spor Yönetimi*, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara 1980.

Gözüakça, Selahattin, “Kayseri Sümerspor 1978-1979 Amatör Küme Türkiye Şampiyonu”, *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, C 18, S. 206, 1979, s. 9.

Günver Güneş, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm Bir Kasaba ve Bir Fabrika: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi*, 12-16 Kasım Ankara 2007, Bildiriler, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, C 1, Ankara 2010, s. 950-971.

“Hereke Fabrikası”, *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, S. I, 1961.

“Karabük Fabrikalarımız”, *İktisadi Yürüyüş*, C 6, S. 126, 16 Mart 1945, s.6.

“Karabük Fabrikaları, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi Hakkında Bir Etüt”, *İktisadi Yürüyüş*, C 11, S. 245, 25 Mart 1950, s. 9.

Kemankaş, İsmail, *Osmanlı’dan Günümüze Bursa’da Spor*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Bursa 2010.

Kemankaş, İsmail, *Gazi’nin Stadyumu Bursa’da Futbolun Doğuşu ve Yayılış Öyküsü 1912-2018*, Star Ajans, Bursa 2019.

Sungur, Erdoğan, *İzmir Spor Tarihi*, İzmir İl Özel İdare Müdürlüğü, İzmir 2002.

Sümer, Rıza, *Türkiye’de Spor Yönetimi’nin Tarihsel Gelişimi ve Sporda Demokrasi Belgeler/Yorumlar*, Şafak Matbaacılık, Ankara 1990.

Toprak, Zafer, *Sümerbank Holding AŞ.*, Creative Yayıncılık, İstanbul 1988.

Tuna, Serkan, *Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)*, Derlem Yayıncılık, İstanbul 2009.

Ulugün, F. Yavuz, *Kocaeli Spor Tarihinden Damlalar*, İzmit Rotary Kulübü No. 37, İzmit 2024.

Ulugün, F. Yavuz, *Kent ve Bisiklet*, İzmit Rotary Kültür Yayınları No. 36, İzmit 2021.

Yarar, Betül, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş Süreci ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Modern Sporun Kuruluşu”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, 2014 Güz, s.301-317.

Yerlitaş, Onur, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sümerbank Beykoz Deri Kundura Fabrikası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

İnternet Kaynakları

<https://herekeli.com/hereke/hereke-spor-tarihi/hereke-kurek-tarihi-1-bolum/> Son Erişim Tarihi 04.02.2024.

https://www.nazillisumerbank.org/yazilar/bir-profesyonel-futbolcunun-gozuyle-sumerspor?fbclid=IwAR3nx0MvcA8J2KUGzkMqW2op8BZZqn_gOOf_ppIwKtJhBzxA3_62_dJApeLg Son Erişim Tarihi: 11.12.2023.

Sözlü Tarih Çalışmaları

Kaynak Kişiler Ali Rasim Alkışlar (d.1949), (13.12.2023).

Kaynak Kişiler Bülent Adısönmez (d.1952), (07.02.2024).

Kaynak Kişiler İlhan Öden (d.1958), (12.12.2023).

Kaynak Kişiler İsmail Kemankaş(d.1955), (14.02.2024).

Kaynak Kişiler Murat Dilmen (d.1961), (04.08.2016).

Kaynak Kişiler Tahir Adıman (d.1955), (14.12.2023).